

UOT 81`373.21

DOI 10.54758/16801245_2021_17_4_4

KRİM TÜRKLƏRİNİN DEPORTASIYASI VƏ ORTAQ ETNİK KODUMUZ SAYILAN TOPONİMLƏRİN SOYQIRIMI (oronim və hidronimlər)

BAYRAMOV ASTAN ƏHMƏDXAN oğlu

Sumqayıt Dövlət Universiteti, professor

aslanbayramov@mail.ru

Açar sözlər: deportasiya, toponim, soyqırım, bolşevik, relyef, oronim, hidronim

Krım yarımadası bir çox türk boylarının qədimlərdən yaşadığı bir bölgə olmuşdur. Belə ki, hələ eradan əvvəl I əsrdə o coğrafiyada kimmerlər, 3-cü və 4-cü əsrlərdən hunlar, daha sonra avarlar, qıpçaqlar, poloveslər, xəzərlər, kumanlar, oğuzlar, noqaylar, çuvaşlar, tatarlar, türkmənlər, karaimlər və digər türksoylu xalqlar yaşamışlar. Ona görə də orada toponimlərin türk qatı yaranmışdır. 1945-ci ilədək orada mövcud olmuş və soykökümüzə iştirak etmiş etnotoponimlər də bunu təsdiq edir. Məsələn: Sakçı, Kaspi, Qazaxlar, Tavuzlar, Qırğızeli, Tatköy, Kayı eli, Kimmer, Noqay, Çuvaşbaş, Oğuz, Qıpçaq, Türkmən, Cəlayir, Tatar, Başqurdka, Kuman, Qıpçaq və bunlar kimi digər adlar əski türk boylarının siyasi və sosial xüsusiyyətlərini əks etdirməkdədir. [3, s. 243-244]

Krım yarımadası 13-cü əsdə yaranmış Qızıl Orda dövlətinin- Qıpçaq imperiyasının mühüm mərkəzlərindən biri olmuşdur. Krım relyefi ilə bağlı olan *qırım* apelyativindən törənmişdir. Qızıl Orda dövləti (1236-1502) parçalandıqdan sonra həmin dövlətin sərhədləri daxilində Həştərxan, Kazan və Krım xanlıqları (1438-1783) yaranmışdır. Mərkəzi Bağçasaray olan Krım xanlığının sahəsi 25 min km² olsa da, xanlığın idarə etdiyi ərazilər 1 milyon km², əhalisi isə 1,5 milyon olmuşdur. Xanlığın sərhədləri Şimali Qafqazadək uzanırdı. Polşa və Rusiya da Krım xanlığına vergi verərmiş. 1853-1856-cı illərdə Krım rus-türk *müharibələrinin* meydanına çevrilsə də, Rusiya məğlub oldu. Daha sonrakı müharibələrdə Krım xanlığının ərazisi ruslar tərəfindən (1773) işğal olundu. Kiçik Qaynarca andlaşmasına əsasən 10 iyul 1874-cü ildə Krım yarımadası Rusiyanın ərazisinə qatıldı.

Böyük türkoloq V. Bartold yazır: “Krımın Rusiyaya qatılması onların (yəni Krım türklərinin) maddi və mənəvi fəlakətlərinə səbəb olmuşdur. Yarımadanın türk xalqı getdikcə azalmış, onların yerinə rus, erməni, yunan, ukraynalı kimi yabancılara yerləşdirmişlər. İkinci Dünya müharibəsindən sonra isə onlar yersiz və anlamsız, gerçəyə uymayan bir bəhanə ilə Orta Asiyaya sürgün edilmişlər”. [11, s. 405-406]

Elə işğaldan dərhal sonra böyük və məşhur şəhərlərin adları – makrotoponimlər (Ağyar, “Sevastopol”, Ağməscid, “Simferopol”, Gözləvə, “Yevpotoriya”, Qafa, “Feodosiya” və s.) dəyişdirildi. Rusiyanın təbiiliyini qəbul etməyən və müqavimət göstərən Krım türkləri zaman-zaman müxtəlif yerlərə deportasiya edildi və ya adadan çıxarıldılar. Bu məqsədli şəkildə edilirdi ki, yarımadanın etnik tərkibi say etibarilə slavyan xalqlarının xeyrinə dəyişsin. Ondan sonrakı dövrlərdə, eləcə də vətəndaş müharibəsi dövründə on minlərlə Krım türkü pərən-pərən olmuşdur. Onun nəticəsidir ki, Krım türkləri Bolqarıstan, Rumıniya, Türkiyə və Orta Asiya respublikalarında, eləcə də, Şimali Qafqaz və Volqaboyunda hal-hazırda yaşamaqdadırlar.

Artıq 1784-cü ildə Krım xanlığı ləğv edilərək Rusiyanın bir subyektinə – Tavriya quberniyasına çevrildi. Bundan sonra 300 min Krım türkü Osmanlı Türkiyəsinə köç etdi. [11, s.261]

18 oktyabr 1921-ci ildə isə Krım Muxtar Respublikası yaradılmışdır. Çələbi Cihan və Cəfər Seyid Əhməd milli müstəqillik dönməninin milli qəhrəmanları olmuşlar. [1, s.207] Qısa müddət

ərzində maarif və mədəniyyət inkişaf etmiş, latın qrafikalı əlifbaya keçid tez bir vaxtda başa çatmış, ana dilində nəşr edilən qəzet və jurnalların sayı çoxalmışdır. 1918-ci ildən Ağməsciddə Tavriya Universiteti, 1922-ci ildən isə Tutay Pedaqoji Məktəbi fəaliyyət göstərmiş, teatr yaradılmışdır. B.Çobanzadə, N.Şəmizadə, C.Qafar, C.Əhməd, U.Toxtarqazi, U.İpçi, İ.Qaspiralı kimi şair və yazıçılar, alim və tədqiqatçılar o zamanlar mədəniyyətin beşiyi sayılan Krımda yazıb-yaradırdılar. [1, s. 219] Belə bir zamanda Ukraynanı bürüyən aclıqdan – “Qolodomor”dan 70 min nəfər Krım türkü vəfat etmişdir. Sonralar mənbələrdə göstərilir ki, bu aclıq da bolşevik rəhbərliyinin düşünülmüş siyasəti olmuşdur.

Artıq 30-cu illərin sonlarında, Azərbaycanda olduğu kimi, “xalq düşməni” və “pantürkist” adı ilə Krımda da minlərlə insan (ziyalı, din adamı, yazıçı və b.) deportasiya olunmuş və soyqırımına məruz qalmışdır. B.Çobanzadə, C.Qafar və bu kimi digər mütəfəkkirlər repressiya qurbanına çevrilmişlər ki, onların hazırda məzarlığı belə yoxdur.

Əlbəttə, bu deportasiya Sovetlər birliyi rəhbərliyinin düşünülmüş soyqırım aktı idi. Onların məqsədləri müharibə nəticəsində evsiz-eşiksiz qalan rus və ukraynalıları gözəl təbiəti olan Krıma yerləşdirmək, Krım türklərini Türkiyə sərhədlərindən uzaqlaşdırmaq və nəhayət, Krımda türklərin izini itirmək idi. 1944-cü ildə 16 min, 1945-ci ildə 13 min Krım türkü ağır və üzüntülü yollarda iqlim dəyişkənliyi, şəraitətsizlik, aclıq və xəstəlik səbəbindən həlak olmuşdur. Köçkənləri daşıyan 70-dən çox natəmiz yük vaqonlarında 7 min nəfər Krım türkü faciəli şəkildə vəfat etmişdir. [4, s. 64] Sonralar Krım türklərinə qarşı yönəldilmiş bu soyqırım aktını bir çox ölkələr – Ukrayna, Latviya, Litva, Kanada və digər ölkələr tanımışlar.

“Milli məsələnin ustadı” sayılan İ.Stalin bu dəhşətli cinayətdən sonra yarımadaanın torpaq üzərində yaddaşı sayılan yer-yurd adlarına divan tutdu. Belə ki, RSFSR Ali Sovetinin qərarı ilə Krımda 20.10.1944-cü ildə 11 rayonun və rayon mərkəzinin, daha sonra Sovetlər birliyi tarixində ən böyük, heç bir yerdə örnəyi olmayan toponimik repressiya həyata keçirildi. 21.08.1945-ci ildə 327, 18.05.1948-ci ildə isə 1052 türkmənşəli toponim rəsmi olaraq ruslaşdırıldı. Daha sonra dəmiryol stansiyalarının adları dəyişdirildi. [9, s.10] Stalin ölənə qədər (1953) addəyişmə davam etdirildi. Bundan dərhal sonra krımlılara aid muzey, məscid və kitabxanalar qəsb edildi. Onların dilində olan kitab və əlyazmalar yandırıldı, etnik adları - kimlikləri belə statistik sənədlərdə göstərilmədi. Bir çox halda onlar Kazan tatarları kimi qeyd edilirdilər. Halbuki onlar bir-birləri ilə qohum olan, ancaq başqa-başqa türk xalqlarıdır. 1945-ci ildə Krım Muxtar Respublikası ləğv edilərək RSFSR-in bir vilayətinə çevrildi. 19.05.1954-cü ildə, Ukraynanın Rusiyaya birləşdirilməsinin 300 illiyi ilə əlaqədar olaraq Krım vilayət kimi Ukraynanın tərkibinə qatıldı. Son məlumatlara görə, N.Xruşov Amerikanın Krımda RSFSR-in tərkibində Yəhudi Muxtar Respublikası yaratmaq niyyətində olduğuna görə Krım ərazisini Ukraynaya birləşdirmişdir.

Stalinin ölümündən sonra deportasiya edilmiş xalqlara (çəçen, inquş, kabardin, çərkəz, qaraçay, balqar və digər xalqlar) bəraət veriləndə onlara öz yerlərinə qayıtmağa icazə vermədilər, lakin Krım türkləri ilə Axısqa türklərinin bəraətləri kağız üzərində qaldı, onlar vətənə dönə bilmədilər. Beləliklə, bir nəsil Stalin repressiyasının qanlı maşınında məhv oldu.

Bunlara baxmayaraq, həm Krım türklərinin, həm də Axısqa türklərinin vətənə qayıtmaq eşqi azalmırdı. Moskvaya nümayəndələr gedib öz etirazlarını açıq şəkildə Sovetlər birliyinin başçısına bildirirdilər. Hətta bir nəfər Krım türkü etiraz əlaməti olaraq özünü Qızıl Meydanda yandıraraq intihar da etmişdi. Nəhayət, Sovetlər birliyinin rəhbərliyi ittifaq dağıldığı ərəfədə -1990-cı ildə onların tədricən Krıma qayıtmalarına icazə verdi. Onlar tədricən doğma yurdlarına qayıtdılar. Bundan sonra Krımda rus şovinistləri tərəfindən süni şəkildə yaradılmış kazak atamanlığı onlara mane olur, süni toqquşmalar törədirdilər. Krımın Ukraynanın subyektinə çevrilməsi bütün problemlərə son qoydu. Krım türklərinin mücadiləsinə rəhbərlik edən siyasi liderləri Abdülməcid Krımoğlu vətəninə qayıdan soydaşlarına hərtərəfli yardım göstərərək onların qanuni tələblərinə etinasız yanaşan məmurlara qarşı mübarizə apardı indi də aparır. İndi Krımda ana dilində məktəblər

və universitet fəaliyyət göstərir. Qəzet və jurnallar çap olunur. 02.02.2015-ci ildən “Vətən sədası” radiosu və “Millət” televiziya verilişləri efirə çıxır.

Kırım həm də qədim türk memarlığını əks etdirən maddi-mədəniyyət abidələri ilə zəngindir. Mənbələrdə göstərilir ki, 16-cı əsrdə Kırım yarımadasında 1600 məscid, 25 mədrəsə fəaliyyət göstərmişdir, Alupkadakı saray kompleksi, “Qaranquş yuvası” qəsri, Bağçasaraydakı Xan sarayı kompleksi, Gözləvdəki Memar Sinanın tikdiyi Came məscidi, Aybədri, Babaqan, Qaradağ dağlarındakı əlçatmaz qalalar, Təpə kermen və Əski kermen qalalarını göstərmək olar. Ağyar (Sevastopol), Ağməscid (Simferopol), Gözləvə (Yevipatoriya), Qafa (Feodosiya), Gəlincik, Sudaq, Mixxor, Qurzuf və başqa şəhərlərdə türk memarlığının inciləri sayılan körpü, bulaq, ovdan, qəbiristanlıqlar hələ də qalmaqdadır. Baxımsızlıqdan həmin abidələrin çoxu dağıdılmışdır. 1990-cı ildən sonra rusların kilsəyə çevirdikləri bir neçə məscidi türklər yenidən bərpa edib məscidə çevirmişlər. Hal-hazırda yarımada 250 mindən çox Kırım türkü qayıtmışdır.

Bəzi hallarda isə rus-bolşevik rəhbərliyi ermənilər kimi tarixi adları - toponimləri tərcümə və təhrif edərək ruslaşdırmağa çalışmışlar. Məsələn; Aybədriyi “Aypetri”, Sudağı “Sudak”, Batlımanı “Batlıman”, Balıqlavanı “Balıqlava, Canıköyü “Cankoy”, Kermençiki “Krimunçuk”, Qarasunu “Qarasuyevka”, Qamışlıyı “Kamışevka”, Sarılar “Belobrodskoye”, Göydaşı “Sinekamenke” və s. etmişlər. Bunların sayı yüzlərlədir.

Relyef adları – oronimlər.

Kırımın relyefi müxtəlif olduğu üçün müxtəlif relyef adlarının yaranmasına səbəb olmuşdur. Relyef adlarının birinci tərəfi müxtəlif apelyativlərdən, ikinci tərəfi isə əsas coğrafi obyektin tipik xüsusiyyətlərini göstərən coğrafi terminlərdən ibarətdir. Bu coğrafi terminlər (dağ, dərə, təpə, daş, qaya, oba (zirvə, yaşayış yeri, koba (mağara), kermen (qala), koş, yar, **boğaz**, burun, çayır, qala, qüllə və s.) türklər yaşayan bütün ərazilərdə bu gün də relyef adları olaraq eyni semantik mənaları bildirməkdədir. [6, s.163, 179, 160, 271]

Bunlara ayrılıqda nəzər yetirək:

Daş - Qızıl daş, Tərək daş, Beşik daş, Ayrı daş, Bağa daş, Qabaq daş və s.; **Koba** (mağara) - Ballı koba, Şeytan koba, Buzlu koba, Minbaş koba, Uzunca mağara, Fatma mağarası, Qızıl koba, Keyik koba, Altun deşik və s.; **Yar** (dərə, yarıq) - Ağyar, Qızıl yar, Daşlı yar, Sarı yar, Daş yarıq və s.; **Kermen** (qala) - Ağkermen, Alma kermen, Əski kermen, Təpə kermen, Kermen qız; **Qaya** - Ballı qaya, Göy qaya, Kübrəli qaya, Nərdivan qaya, Göy qaya, Qoturqaya, Yelkən qaya, Quzğun qaya, Otlı qaya, Aralı qaya, Zeytun qaya, Çonqar qaya, Qırq qaya, Sarı qaya, Quş qaya, Qarpız qaya, Çıplaq qaya, Sandıq qaya, Ağqaya, Burun qaya, Panbıq qaya, Pərçim qaya, Qaraman qaya, Qırıq qaya, Çatlı qaya, Hasar qaya, Yıxılmaz qaya və s.; **Oba** (yaşayış yeri) - Mirzə oba, Qamış oba, Qazax oba, Günağız oba, Qamışlı oba, Baydfar oba, Güloba və s.; **Oba** (zirvə) - Böyükoba, Laləli oba, Uzunca oba, Karaul oba, Qaya oba, Qara oba, Taz (daz) oba (keçəl mənasında) və s.; **Barmaq** - Beşbarmaq, Altıbarmaq, Baş barmaq və s.; **Dərə** - Qanlı dərə, Bağca dərə, Hamam dərə, Çuxurca dərə, Qarannıx dərə, Porsux dərə, Cəvizlik dərə, Yamaq dərə, Qapı dərə və s.; **Təpə** - Göy təpə, Qara təpə, Qanlı təpə, Karaul təpə, Oğuz təpə, Paşa təpə, Koba təpə, Daş təpə, Daz təpə və s.; **Qala** - Qızqala, Paxla qala, Qız qüllə, Yeni qala, Taman qala, Daşqalax və s.; **Çayır** - Ocaq çayır, Əyri çayır və s.; **Boğaz** - Köpək boğaz, Qurd boğaz, Qabaq boğaz, Taş boğaz, Dar boğaz və s.; **Koş** (düşərgə, müvəqqəti yaşayış yeri) - Qartallı koş, Osman koş, Qızıl koş, Üç koş, Orman koş, Qartallı koş və s.; **Qır** (meşəsiz çöl)-Kübrəli qır, Daşlı qır, Çiçəkli qır, Kəklikli qır və s.; **Burun** - Camlı burun, Ardicil burun, Qaya burun, Daşlı burun, Oraq burun, Yelli burun, Arpalı burun, Qara burun, Öksək (yüksək) burun, Deşikli burun, Şeytan burun və s.; **Dağ //tau** - Üçbaş, Dəmirçi dağ, Beşiktau, Baba dağ, Qaradağ, Qızıl dağ, Daş dağ, Qır dağ, Çadır dağ, Armudlu dağ, Alaçix dağ, Keçi dağ, Əskərxaçatan dağ, Keçidverməz, Böyük Ağarmış dağ, Kiçik Ağarmış, Laxana dağ, Ləyən dağ, Qazan dağ, Aybədri dağ, Qarşı dağ, Ayvalı dağ, Qala dağ, Əski dağ, Ayı dağ, Ala tau (3), Laxana dağ, Qazan dağ, Daz dağ, Qıpçaq tau və s.; **Göz** - Təpəgöz, Təkə göz, Daşgöz və s.; **Sirt** - Uzun sirt, Əyri sirt, Otdu sirt və s.; **Qışlaq, yaylaq** - Qara qışlaq, Xaraba yaylaq,

Qəribə yayla, Taş kışla və s.; **Sırt, qabırğa** - Uzun sırt, Qabırğa dağ; **Orman** - Kedi orman, Daş orman və s.; **Baş** –Atbaş, Bakır baş, Qarabaş, Xəstə baş, Taz (daz) baş (keçəl mənasında) və b.; **Bayır (təpə)** - Qurd bayır, Daş bayır və s.; **Ağac** - Qara ağac, Altı ağac, Dörd ağac və s.; **Bel** - Anaxlı bel, Kollu bel, Əyri bel və s.; **Yal, tarım** - Beş tarım, Moynak yal və s. [8]

Su mənbəyi adları – hidronimlər.

Coğrafi müvqeyi və əsrarəngiz mövqeyinə görə Avropanın incisi sayılan Krım yarımadasında 150-dən çox çay, 30-dan çox şlalə mövcuddur. Bu çayların cəmi uzunluğu 4027 metrdir. Ərazinin relyefi və su mənbələrinin çoxluğu burada müxtəlif növ hidronimlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. [4, s.51] Yarımada türk dillərində aktiv işlənən və su mənbələrinin müxtəlifliyini bildirən hidronimik terminlər (üzən (çay), çoğraq (su mənbəyi, göl, qaynama, bulaq) su, çay, göl, burulğan, quyu, göz, çeşmə və s.) aktiv işlənmişdir. [6, s.180-407]

Hidronimlərin birinci tərəfində müxtəlif apelyativlər, ikinci tərəfində isə yuxarıda qeyd etdiyimiz coğrafi terminlərdən biri işlənir. Bunlara ayrılıqda diqqət yetirək:

Üzən // özən (çay) - Sarı üzən, Ulu üzən, Qazıxlı üzən, Quru üzən, Orta üzən, Ağır üzən, Böyük üzən və s.

Uçan (şlalə) - Uçan su, Suatxan, Suuçan, Gurlayan su, Çır-çır, Böyük şaxrax, Suçapdıran və s.

Quyu - Sazlı quyu, Palçıq quyu, Yeddi quyu, Asma quyu, Qızıl quyu və s.

Gözə - Göğ gözə, Daş gözə və s.

Çoğraq (göl) - Göy çoğraq, Çoban çoğraq, Subaşı çoğraq, Afa çoğraq və s.

Batdax - Qəsab batdax, Uzun batdağ və s.

Çeşmə - Məlikçeşmə, Şonqar çeşmə və s.

Bulğanaq - Qərbi Bulğanaq, Şərqi Bulğanaq, Burulca və s.

Su - Çürük su, Soyuq su, Savlıx su, Burlaqa su, Burulca su, Uzun su, Çoğraq su, Böyük Qarasu, Kiçik Qarasu, Ağ su, İyli su, Sarı su, Kurluyuq su (Quru su) və s.

Çay - Buzlu çay, Haça çay, Baybuqa çay, Salğur çay (238 km.), Bağa çay, Almaçay, Balabek çay, Dərə çay (Artek), Suvlu çay, Otuz çay, Baydarka çay, Quru çay, Samurka çay, Qazanka çay və s.

Göl - Acı göl, Ağdaş göl, Moynak göl, Qırxgöllər, Ağgöl, Təpəcik göl, Qaragöl, Çoğraq göl, Qar göl, Uzunlar (göl), Dörd göl, Qıpçaq göl və s.

Nohur // nəhir - Nəhri Naxçıvan (Naxçıvan gölü), Nəhri Uluk (Böyük göl), Nəhri Alma (Alma gölü), Nəhri otluq (Otluq gölü) və s. Nohur monqol mənşəli söz olaraq türk dillərində göl mənasında işlənmişdir. Göründüyü kimi, birləşmənin tərəfləri inversiya olunmuş (izafət) modeldədir.

Yılğa (çay, axar su) - Üç yılğa, Daşlı yılğa və s. [8]

Krım yarımadasında da eyniadlı coğrafi obyektləri bir-birindən fərqləndirmək üçün fərqləndirici sözlər bir sistem kimi işlənmişdir [1, s.251]. Məsələn: Böyük Qaralar, Böyük Salqur, Böyük Canıbəy, Böyük Coğraq, Yeni Sala, Kiçik Qarasu, Əski Saray, Əski Krım, Kiçik Hacılar, Kiçik Canıbəy, Kiçik Hacılar, Kiçik Çalbaş, Aşağı Tayğan, Yuxarı Kermencik, Yuxarı Ozan baş, Aşağı Ozan baş, Köhnə Abdal, Əski Orda, Yeni Abdal, Aşağı Mamay, Yeni Çuvaş, Köhnə Çuvaş və s. [8]

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, Krım yarımadasında mövcud olmuş türkmənşəli toponimlərin bəzi fonetik fərqlərini (Qatırşa//Qatırca, taz//daz, su//suv, tarak//daraq, taş//daş, kışlav//qışlaq, dağ//tau, kaya//qaya, öksək//yüksək və s.) nəzərə almasaq, leksik və qrammatik cəhətdən Cənubi Qafqazdakı Azərbaycan toponimlərinə oxşardır, həm də onların paralelləri çoxdur. Bu etnik adlar vasitəsi ilə türk tayfalarının miqrasiyasını, peşə fəaliyyətini, təbiətə psixoloji münasibətini, idrak və düşüncələrini, mifoloji baxışlarını və s. öyrənilməli təyin etmək olar. Məsələn: Arabacı, Ağbaba, Qanlı, Qaxaxlar, Quba, Quşçu, Urut, Daşkörpü, Qaltaxçı, Yalama, Qaltaxçı, Dəmirçi, Dədəli, Duvan, Baydar, Bayan, Çaldaş, Cəlayır, Çəkurlu, Axtacı, Beşbarmaq, Altıağac, Qaymaqlı, Qarasu, Ağqaya,

Qayı, Qızqalası, Sarıyar, Kosalar, Nalbəndlər, Dirəkli, Qapan, Təkəli, Salar və ilaxır. Bunların sayı yüzlərlədir. Bütün bu adlar həm də onu göstərir ki, Kırım türklərinin dili oğuz-qırpaq mənşəlidir.

Hələ 20-ci əsrdən də əvvəl Kırmda İsmayıl bəy Qaspiralının rəhbərliyi fəaliyyət göstərən “Tərcüman” (1883) qəzetini Balkan, Orta Asiya, İran, Volqaboyu, Osmanlı və Qafqaz türkləri çox rahatlıqla oxuyub başa düşürdülər. Bu onunla bağlı idi ki, orada bütün türk boylarının nümayəndələri yaşadıkları üçün ortaq bir ləhcənin yaranmasına səbəb olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Bayramov A.A. Azərbaycan onomastikası.–Bakı: AM965 MMC, –2015, –432 s.
2. Əhmədov T. Azərbaycan toponimikasının əsasları. –Bakı: BDU, –1991, –317 s.
3. Qəfəsoğlu İ. Türk milli kulturu / (Tərcümə edən: Ramiz Əskər)/ –Bakı: –2017, –474 s.
4. Курмиев Р.У. Депортация крымских татар 18 мая 1944 год – как это было. – Симферополь : Оджаг, –2004, –251с.
5. Lord Kinroş. Osmanlı imperatorluğunun yüksəlişi və çöküşü. –İstanbul: Altun kitablar, –2008, –655 s.
6. Мурзаев Э. Словарь народных географических терминов. –М.: Мысль,–1984, –648 с.
7. Постанова Верховної Ради України Про перейменування окремих населених пунктів та районів Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. ВВР., 5.02.2016 роки. 23, ст.478.
8. Türk dünyası araşdırmaları, –İstanbul: 1987, –N.48, –s. 60-100 (Kırımın Osmanlılar tərəfindən 1855-ci ildə çəkilmiş xəritəsi)
9. Указ Президиума Верховного Совета РСФСР от 18.05.1945 года «О переименовании населенных пунктов Крымской области», –М., –1945
10. Указ Президиума Верховного Совета РСФСР от 18.05.1948 года “О переименовании населенных пунктов Крымской области», –М.: –1948
11. Vilhem Bartold , Tarixdə türk dünyası, –Ankara, –2003, –489 s.
12. Bayramov, A. Ə. O. Kırım türklərinin deportasiyası və ortaq etnik kodumuz sayılan toponimlərin soyqırımı (oykonimlər) / A. Ə. O. Bayramov // SDU. Elmi xəbərlər. Sosial və humanitar elmlər bölməsi. – 2021. – Vol. 17. – No 2. – P. 4-8.
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46294125>

РЕЗЮМЕ

ДЕПОРТАЦИЯ КРЫМСКИХ ТУРОК И ГЕНОЦИД ТОПОНИМОВ, СЧИТАЮЩИХСЯ НАШИМ ОБЩИМ ЭТНИЧЕСКИМ КОДОМ (оронимы и гидронимы)

Байрамов А.А.

Ключевые слова: депортация, топоним, геноцид, большевик, рельеф, ороним, гидроним

В статье говорится о распространении на территории Крыма топонимов, отображающих названия тюркских родовых ветвей (Сакчи, Каспи, Газахлар, Товузлар, Гыргызели, Кайелли, Ногай, Киммер, Огузы, Татаркей, Куман, Башкыр, Гыпчак, Джалаир и др.) и отмечается, что Крым был одним из центров кипчакской империи. Далее отмечается о неоднократной депортации крымских тюрков, являющихся автохтонными жителями полуострова и подчеркивается, что названия мест их проживания, отражающие их этнический код, были подвергнуты геноциду, а иногда и намеренно искажались.

Также в статье в оронимах отражаются местные географические термины, указывающие на рельеф местности (Агйар, Гырылйаз, Агкерчем, Бадыкоба, Бешбармак, Дашбогаз, Дашгез, Эйрибель и др.) Значение каждого термина раскрывается и на конкретных примерах сравнивается с азербайджанскими соответствующими топонимами.

SUMMARY
THE DEPORTATION OF THE CRIMEAN TURKS AND THE GENOCIDE OF TOPONYMS
CONSIDERED TO BE OUR COMMON ETHNIC CODE
(oronyms and hydronyms)
Bayramov A.A.

Keywords: *deportation, toponym, genocide, Bolshevik, relief, oronyms and hydronyms*

It is noted in the article that the toponyms reflecting the names of different Turkic tribes (Sakchi, Caspian, Kazakhs, Tovuz, Kirgizeli, Kayelli, Kimmer, Oguz, Tatar koy, Nogai, Kuman, Bashkir, Kipchak, Jalayir, etc.) were spread in the territory of Crimea, and Crimea was one of the centers of the Kipchak Empire. Crimean Turks, who are indigenous peoples of the peninsula, have been repeatedly deported, and their ethnic code-names have been genetically and in some cases distorted. The article also includes local geographical terms denoting the relief of the area in oronyms (Agyar, Girilyaz, Agkerchem, Ballykoba, Beshbarmag, Dashbogaz, Dashgoz, Ayribel, etc.) and hydronyms (Sariuzan, Uchansu, Dashgoza, Uchyilga, Nahri Ulug, Aqjoghrag). The meaning of each term is explained and its correspondence with Azerbaijani toponyms is compared with concrete examples.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	09.06.2021
	Son variant	23.07.2021